

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

שם השיעור - "לא יסור שבט מיהודה" – הלגיטימיות של מלכות ישראל בעיני רמב"ן

שם המרצה – הרב ד"ר יוסף מרקוס (seffy2@gmail.com)

ספר הגאולה לרמב"ן

...כעניין הכתוב בתורה 'לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו', שאין עניינו שלא יסור לעולם, כי בהיות העם בגלות אין לו מלכות, כאשר נאמר גם כן בתוכחות, 'יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך וגו' (דב' כח, לו). רק כל עת היות שבט לישראל לא יסור מיהודה אל אחר מאחיו, אבל כל מלכות בישראל ממנו הוא, עד כי יבא שילה, שהוא בנו, והוא ימשול גם בעמים. ומלת 'עד' בזה כמו 'כי לא אעזבך עד אם עשיתי את אשר דברתי לך' (בר' כח, טו). והנה הכתוב הזה מן העתידות שבתורה, כי הוא על המשיח העתיד לבא, כי לא היה שבט ליהודה קודם דוד, ואף על פי שהיה דגלו נכבד ונוסע תחילה, אבל אין שבט רק לשון מלכות, ושבט נוגש.

ספר הוויכוח לרמב"ן

ועוד כי יעקב לא הבטיח ליהודה שיהיה לו שבט ומחוקק על שבטו בלבד **אבל כל ישראל נתן לו**, כדכתיב "יהודה אתה יודוך אחיך" (בר' מט, ח) וכתיב "כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו" (דה"א ה 2). והנה נתבטל מלכות כל שבטי ישראל משמת שלמה, כדכתיב "לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו" (מל"א יב, ב).

פירוש לתורה לרמב"ן, בראשית מט, י

[א] לא יסור שבט מיהודה – אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב: "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך" (דב' כח לו), והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד שם מלך ושרים, וימים רבים אין מלך בישראל. והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום עוון בעבור שימלוך עליהם יהודה.

[ב] אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו. וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו, שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל, ולו חותם המלכות, עד כי יבא בנו ולו יקחת כל העמים – לעשות בכולם כרצונו, וזהו המשיח. כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות, ושילה הוא בנו אשר לו יקחת עמים.

[ג] ולא יתכן מאמר רבי אברהם, שיהיה שילה דוד, כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד, כי אף על פי ששבטו נכבד ונוסע בתחלה, אין שבט רק למלך ומושל, כדכתיב: "שבט מישור שבט מלכותך" (תה' מה 7), "שבט מושלים" (יש' יד, ה), "שבט למשול" (יח' יט, יד).

[ד] והכתוב הזה רומז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו, והוריש ליהודה הממשלה על ישראל, והוא מה שאמר דוד: "כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבית אבי ביי" (דה"א כח, ד).

ולפי דעתי, היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכין להם על דבר אחיה הנביא שמשח לירבעם ואמר: "ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים" (מל"א יא, לט), וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך עברו על צואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע: "הם המליכו ולא ממני" (הושע ח, ד).

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

[ה] וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו תורה ומצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה, עם כל גבורתם והצלחתם, נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו ז"ל: כל דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא (בבלי ב"ב ג ע"א), שנכרתו כולם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא אבדו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

[ו] ואיפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים, ונצטוו: "תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם" (במדבר יח, ז), ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'.

פירוש לתורה לרמב"ן, בראשית מט, א

באחרית הימים - הם ימות המשיח, כי יעקב ירמוז אליו בדבריו, כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. ורבותינו אמרו (בבלי פסחים נו ע"א) שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם.

פירוש לתורה לרמב"ן, בראשית מט, י

וכתב הרמב"ן ז"ל בפשט הכתוב הזה: לא יסור שבט מיהודה, כי יעקב הוריש המלכות והממשלה ליהודה וברך אותו שלא יסור המלכות משבט יהודה אל אחד משאר השבטים, והבטיח כי כאשר יהיה המלכות לישראל לא יהיה רק משבט יהודה. ואין ענין הכתוב שלא יסור המלכות מיהודה מעת שיחל, שהרי פסוק מלא הוא: (דב' כח, לו) "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך" וגו', ואין לנו היום מלך ושרים, אבל בא הכתוב לומר שכל זמן שתהיה המלכות לישראל, ליהודה היא ראויה, ואם תבטל מלכותם מפני חטא, ליהודה תשוב, וזאת הבטחת הכתוב הזה.

דרשות הר"ן, דרשה ז

ודברי תימה הם, שאם כן לא נשלמה הבטחת יעקב בזה, ואף על פי שהיו עונשים המסירים הממשלה, כי מי שיבטיחנו הנביא שלא יזוק ולא יפול ביד שונאיו ואחר כך יפול, אף על פי שדמו מידם יבוקש, לא נשלמה הבטחת הנביא. וזה הפסוק אינו מצוה ולא אזהרה לבאים, אבל הקדמת הידיעה ממה שיקרה, ואם המולכים בישראל עוברים על זה, כבר נתבטלה ההבטחה הזאת ביטול רב, ולא נתקיימה רק בימי דוד ושלמה.

תוספות לפירושו שנכתבו בארץ ישראל

והכתוב הזה רומז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו, והוריש ליהודה הממשלה על ישראל, והוא מה שאמר דוד: [ויבחר ה' אלהי ישראל בי...להיות למלך...] כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבית אבי בי [רצה להמליך על כל ישראל] (דה"א כח, ד).

ואמר לא יסור לרמז כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות, לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר: "כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל...לו ולבניו ברית מלח" (דה"ב יג, ה). וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב שאמר: "אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי" (הושע יג, יא), שנתנו לו שלא לרצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסק ממנו המלכות. והיה

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם: "וה' אלהיכם מלככם" (שמי"א יב, יב) והקדוש ברוך הוא אמר לו: "לא אאתך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם" (שם ח 7), ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימה. ומה שאמר הכתוב: "נסכלת לא שמרת את מצות י"י כי עתה הכין ה' ממלכתך אל ישראל עד עולם" (שם יג, יג), שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם, וזה טעם: אל ישראל, אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימין ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממין נחשבין בישראל, או היה מלך תחת מלך יהודה.]

ספר הוויכוח לרמב"ן

עניתי ואמרתי אין כוונת הנביא לומר שלא תהיה ממלכת יהודה בטלה כלל בשום זמן, אלא אמר **שלא תסור ותפסיק לגמרי ממנו**, והכונה שכל זמן שתהיה המלוכה לישראל ליהודה היא ראויה. ואם תתבטל מלכותם מפני חטא, ליהודה תשוב. והראיה לדברי שכבר היו ימים רבים קודם ישו שבטלה המלכות מיהודה ולא מישראל, וימים רבים בטלה המלכות גם מישראל וגם מיהודה, שהרי בשבעים שנה שגלו לבבל לא היה ליהודה ולא לישראל מלכות כלל. ובבית שני לא מלך ביהודה רק זרובבל ובניו ימים במספר, ועמדו אחרי כן ש"פ שנה עד החרבן שמלכו הכהנים מבני חשמונאי ועבדיהם. וכל שכן כשהעם בגלות, שאם אין עם אין מלך... ועוד כי יעקב לא הבטיח ליהודה שיהיה לו שבט ומחוקק על שבטו בלבד אבל כל ישראל נתן לו, כדכתיב "יהודה אתה יודך אחיך" (בראשית מט, ח) וכתיב "כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו" (דה"א ה, ב). והנה נתבטל מלכות כל שבטי ישראל משמת שלמה, כדכתיב "לא היה אחרי בית דוד זולתני שבט יהודה לבדו" (מל"א יב, ב). אם כן דבר ברור הוא שלא אמר הנביא אלא שלא תסור לגמרי. והאמת הוא כי בזמן הגלות אינו נקרא לא הסרה ולא ביטול כלל לפי שאינו מצד יהודה אלא מצד העם, כי לא הבטיח הנביא את יהודה שלא ילכו ישראל בגלות לעולם בעבור שיהיה הוא מלך עליהם בכל זמן.

פירושו לתורה בראשית מט, 10	ספר הוויכוח
אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב: "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך" (דברים כח, 36), והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד שם מלך ושירים, וימים רבים אין מלך בישראל, והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום עוון בעבור שימלוך עליהם יהודה. אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו.	אין כוונת הנביא לומר שלא תהיה ממלכת יהודה בטלה כלל בשום זמן, אלא אמר שלא תסור ותפסיק לגמרי ממנו , והכונה שכל זמן שתהיה המלוכה לישראל ליהודה היא ראויה. ואם תתבטל מלכותם מפני חטא, ליהודה תשוב...

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

**אם כן דבר ברור הוא שלא אמר הנביא אלא
שלא תסור לגמרי.**

והאמת הוא כי בזמן הגלות אינו נקרא לא
הסרה ולא ביטול כלל לפי שאינו מצד יהודה
אלא מצד העם, **כי לא הבטיח הנביא את יהודה**
שלא ילכו ישראל בגלות לעולם בעבור שיהיה
הוא מלך עליהם בכל זמן.